

Základy kryogeniky a nízkoteplotní termometrie

NFPL168

Fyzika a technika
nízkých teplot
KFNT 2009

Vlastnosti kryogenních kapalin

kapalina	T_b (K)	T_{tr} (K)	T_c (K)	L(kJ/l)	V_g/V_l
O ₂	90,188	54,35	154,38	245	800
N ₂	77,35	63,15	126,25	160	643
n-H ₂	20,38	13,95	33,19	3,8	788
He ⁴	4,125	-----	5,20	2,56	700
He ³	3,191	-----	3,31	0,48	437

T_b - bod varu, T_{tr} - trojný bod, T_c - kritický bod, L - latentní teplo odpařování,
 V_g/V_l - poměr objemu páry a kapaliny

Metody chlazení

Základní principy:

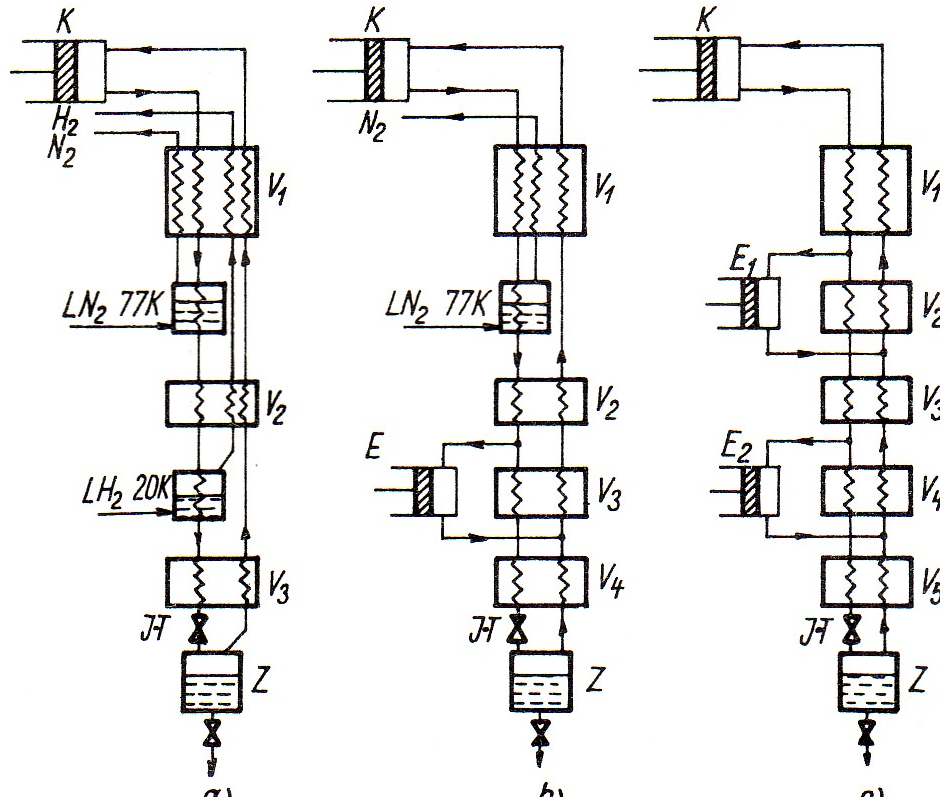
- kaskádní: čpavek – 240 K, ethylen – 169 K, methan – 112 K, dusík – 77 K (Keesom)
- využití kryokapalin mezi T_{tr} a T_c
- konání vnější práce – detandéry pístové, turbinové (Kapica, Collins)
- Joulův – Thomsonův jev (izoentalpická expanze)

plyn	O ₂	Ar	N ₂	Ne	H ₂	⁴ He	³ He	
T _i (K)	770	725	620	250	204	46	39	

pro efektivní chlazení $T < T_i/3$

Schéma zkapalňovače helia

P. Kapitza 1934. S.C. Collins 1947

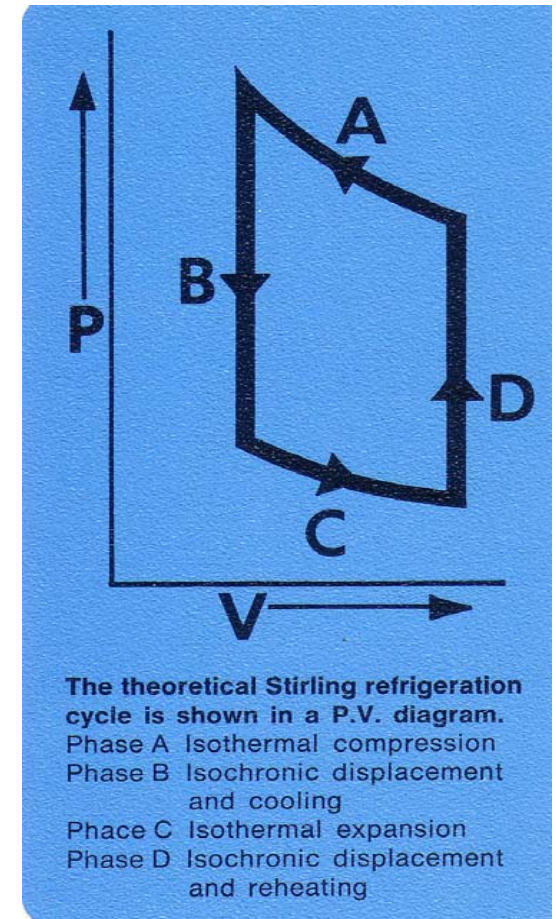
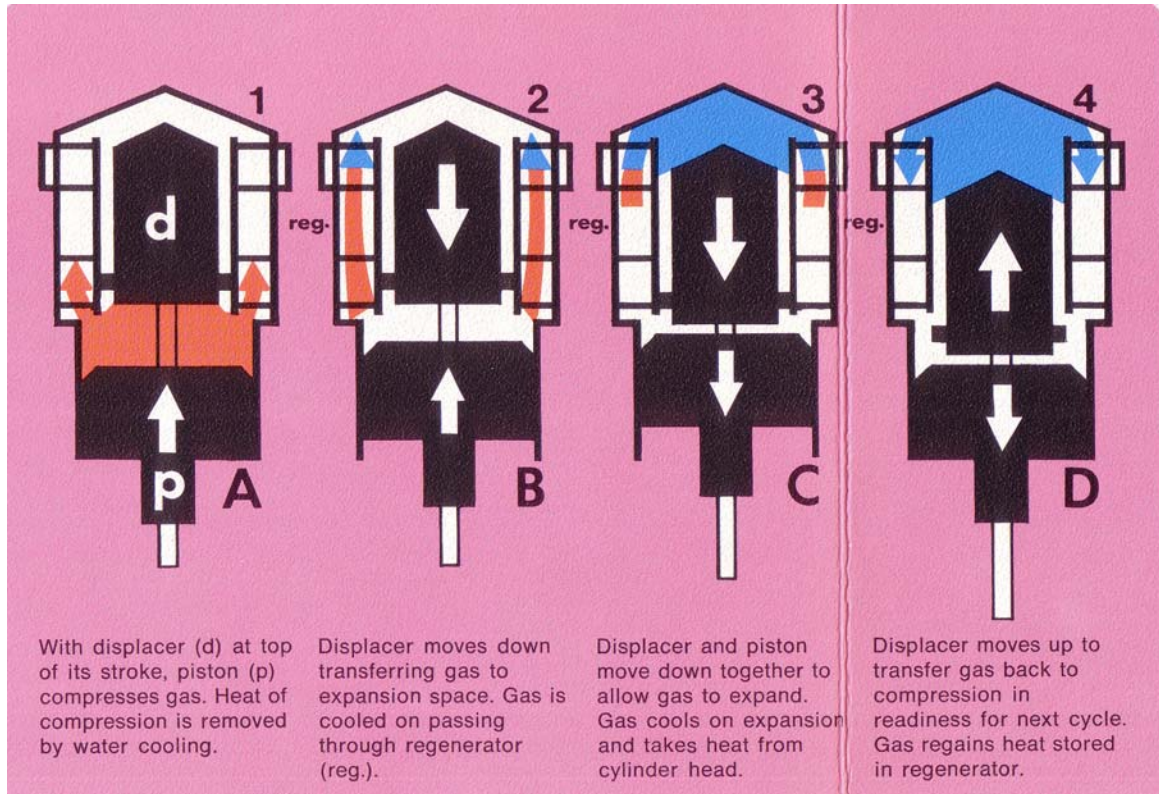
předchlazení LH₂

1 detandér

2 detandéry

1895 tepelné výměníky – Linde (protiproudý), Hampson (spirálový)

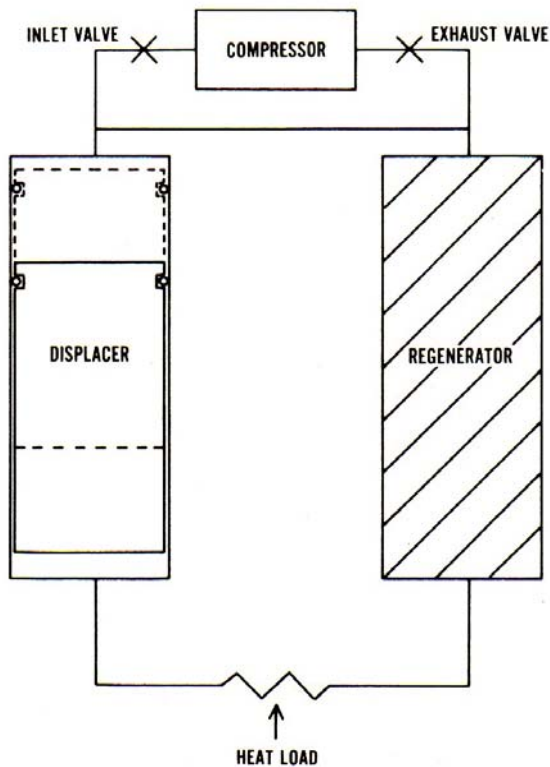
1827 Stirlingův tepelný stroj, reverzní Kirkův cyklus 1861

Používá se ke zkapalnění vzduchu, kyslíku nebo dusíku, pracovním plynem je vodík nebo helium tlaku 2 - 3 MPa

Giffordův - MacMahonův kryogenerátor (W. E. Gifford, H. O. MacMahon 1961)

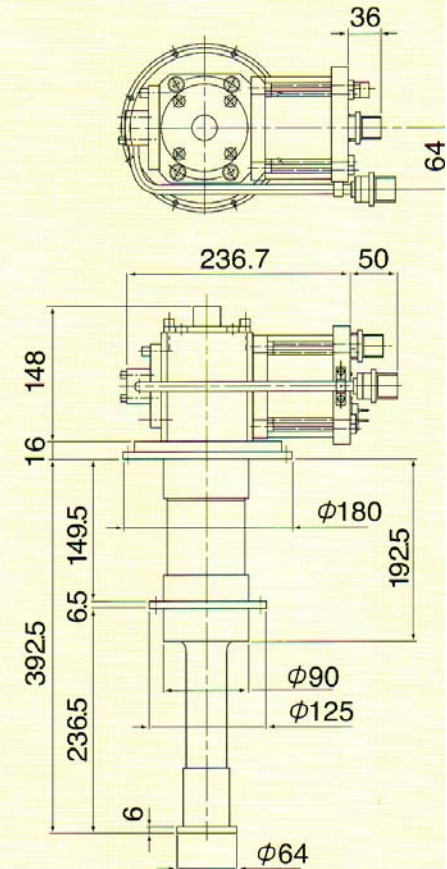

Chladicí výkon: $dQ/dt = \Delta p \cdot V_d \cdot f$

regenerátory: Pb, bronzové šupiny,
nově - slitiny nebo oxidy vzácných zemin

Dvoustupňový kryogenerátor Sumitomo

RDK-408D

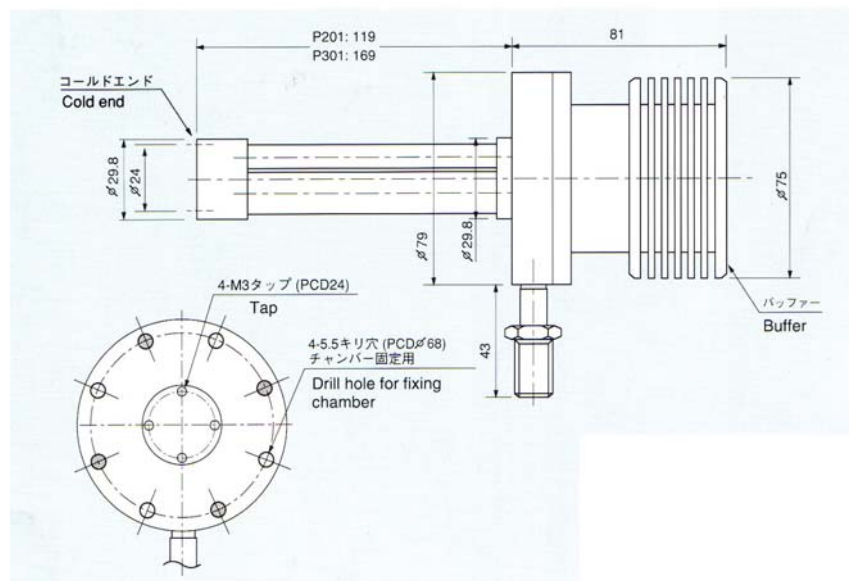

$T_{\min} = 3,2 \text{ K}$,

1. stupeň: 31 W/40 K

2. stupeň: 1 W/4,2 K

Pulzní trubice

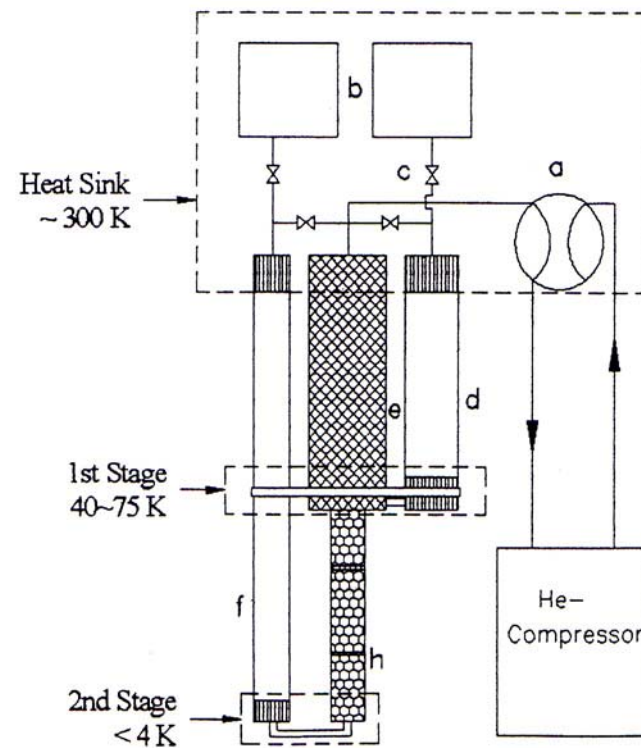

Regenerátory: slitiny a oxidy vzácných zemin

Jednostupňová trubice Iwatani

$T_{\min} = 55 \text{ K}$

chladicí výkon: 2 W/77 K

Dvoustupňová trubice

CryoMech (P. E. Gifford)

$T_{\min} = 2,8 \text{ K}$

1. stupeň: 18 W/65 K

2. stupeň: 0,57 W/4,2 K

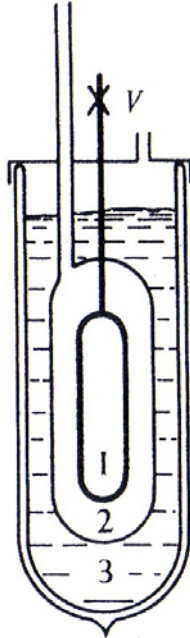

Izoentropické chlazení

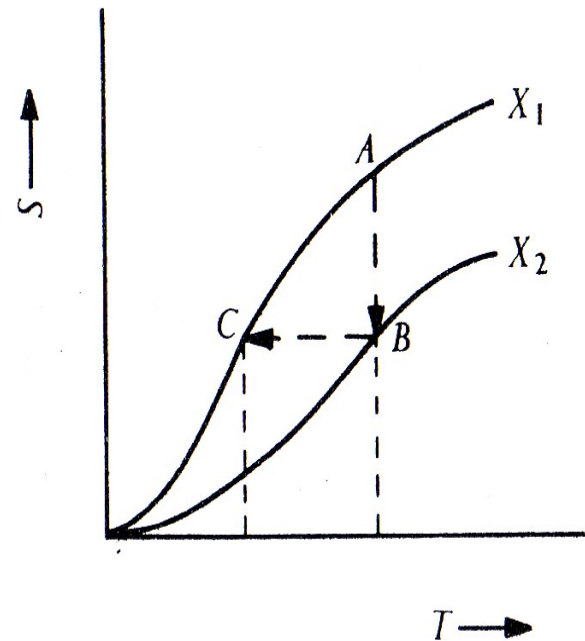
1926 F. E. Simon

1931 K. Mendelssohn – (0.5 MPa)

desorpce plynného helia z aktivního uhlí

- 1 – 10 MPa plynného He
- 2 – prostor pro výměnný plyn (He)
- 3 – LH₂ 15 K (snížený tlak)

A - B izotermické stlačení
B - C adiabatická expanze

Termoelektrické chlazení

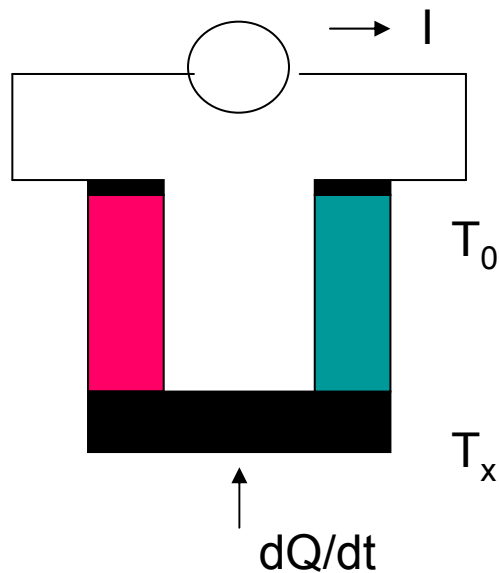
Peltierův jev

$$dQ/dt = \Pi \cdot I$$

$$\Pi = \alpha \cdot T$$

Seebeckův jev
(termočlánek)

$$V = \alpha \cdot \Delta T$$

Parametr kvality

$$Z = \frac{\alpha^2}{\rho \cdot \kappa}$$

(ρ měrný elektrický odpor,
 κ měrná tepelná vodivost)

nejvyšších hodnot
 $Z = (1,5 - 4) \cdot 10^{-3} \text{ K}^{-1}$
se dosahuje

v polovodičích
Bi-Te, Sb-Te,
BiSbTe-BiTeSe

Nejnižší dosahované teploty:

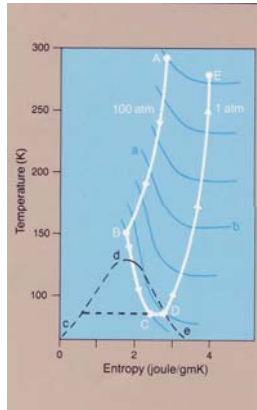
$$T_0 - T_x < 100 \text{ K},$$

v kaskádním zapojení do 100 K

Miniaturní refrigerátory

MicroMiniature Refrigerators (MMR)

Využití Joulova-Thomsonova jevu

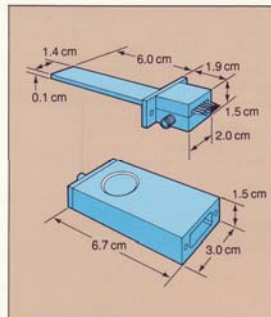
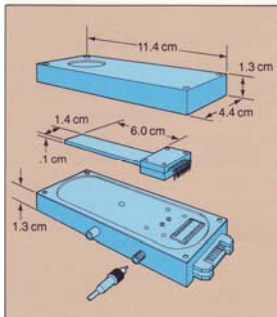
ab – konstantní entalpie

cde – koexistenční křivka

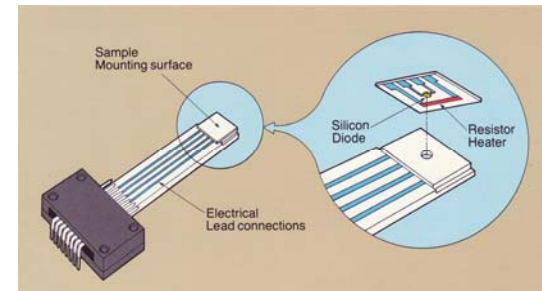
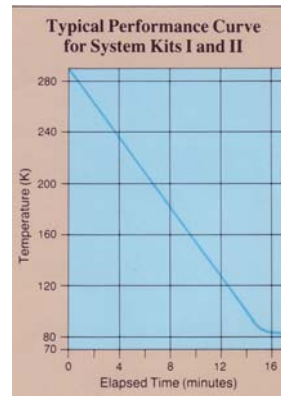
Chladicí výkon 250 mW (80 K)
po dobu 50 hod. s použitím standardní
tlakové láhve s plynným dusíkem

W. A. Little 1978

rozměry

regulace teploty

Měření nízkých teplot

Teplota je intenzivní veličina, pro níž nelze vytvořit etalon (na rozdíl od délky nebo hmotnosti). Sestavují se teplotní stupnice s pevnými body, jejichž hodnoty se postupně zpřesňují. Mezi těmito body jsou stupnice udržovány pomocí určených čidel s předepsanými vlastnostmi.

Vývoj mezinárodních teplotních stupnic

Table 2-2. The fixed points of ITS-27, IPTS-48, IPTS-68 and ITS-90.

Fixed points	ITS-27		IPTS-48		IPTS-68		ITS-90	
	$T_{27}/\text{K}^{\dagger\dagger}$	$t_{27}/^{\circ}\text{C}$	$T_{48}/\text{K}^{\dagger\dagger}$	$t_{48}/^{\circ}\text{C}$	T_{68}/K	$t_{68}/^{\circ}\text{C}$	T_{90}/K	$t_{90}/^{\circ}\text{C}$
e-H ₂ t.p.					13.81	-259.34	13.8033	-259.3467
e-H ₂ b.p. (25/76 atmos.)					17.042	-256.108		
e-H ₂ n.b.p.					20.28	-252.87		
Ne t.p.							24.5561	-248.5939
Ne n.b.p.					27.102	-246.048		
O ₂ t.p.					54.361	-218.789	54.3584	-218.7916
Ar t.p.*					83.789	-189.352	83.8058	-189.3442
O ₂ n.b.p.†	90.18	-182.97	90.18	-182.97	90.188	-182.962		
Hg t.p.							234.3156	-38.8344
H ₂ O f.p.	273.15	0	273.15	0				
H ₂ O t.p.					273.16	0.01		
Ga m.p.							302.9146	29.7646
H ₂ O n.b.p.	373.15	100	373.15	100	373.15	100	(373.124)†	(99.973)†
In f.p.							429.7485	156.5985
Sn f.p.*					505.1181	231.9681	505.078	231.928
Zn f.p.					692.73	419.58	692.677	419.527
S n.b.p.	717.75	444.6	717.75	444.6				
Al f.p.							933.473	660.323
Ag f.p.	1233.65	960.5	1233.95	960.8	1235.08	961.93	1234.93	961.78
Au f.p.	1336.15	1063	1336.15	1063	1337.58	1064.43	1337.33	1064.18
Cu f.p.							1357.77	1084.62

* These were alternatives given in the scales.

† The O₂ b.p. was more closely defined in IPTS-68 as condensation point.

†† These values did not appear in ITS-27 or IPTS-48, and are here based upon $t = T - 273.15$ K.

Absolutní termometr - chování nezávisí na volbě teploměrné látky
sekundární termometry - je třeba kalibrovat

Table 2-4. Reference points of EPT-76 (s.c.t. = superconducting transition point).

Reference point	T_{76}/K
cadmium s.c.t.	0.519
zinc s.c.t.	0.851
aluminium s.c.t.	1.1796
indium s.c.t.	3.4145
^4He n.b.p.	4.2221
lead s.c.t.	7.1999
e- H_2 t.p.	13.8044
e- H_2 b.p. at 25/76 standard atmosphere	17.0373
e- H_2 n.b.p.	20.2734
neon t.p.	24.5591
neon n.b.p.	27.102

Provizorní stupnice využívající přechodů kovů do supravodivého stavu - vyžaduje kalibrované zařízení SRM 767

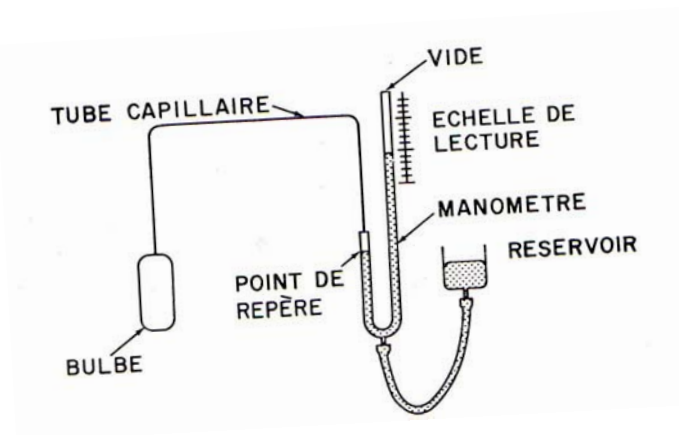
Plynový teploměr

$$pV = nRT(1 + B_p(T)p + C_p(T)p^2 + \dots)$$

s rozvojem ve virialových koeficientech

B_p , C_p

Není absolutním termometrem -
 korekce na teplotní a výškový gradient,
 gradient tlaku - molekulární režim, teplotní
 závislost absorpce plynu

Mezinárodní stupnice ITS-90

0,65 K – 5,0 K tlak par ^3He a ^4He

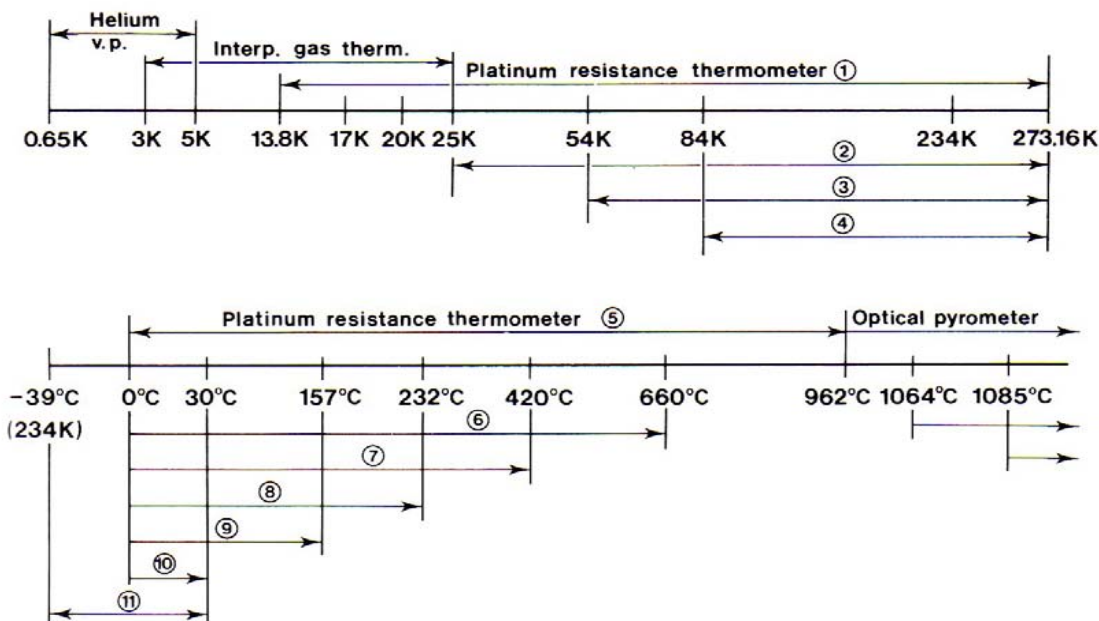
3,0 K – 24,5561 K heliový plynový teploměr kalibrovaný ve 3 pevných bodech

13,8033 K – 961,78 °C platinový odporový teploměr

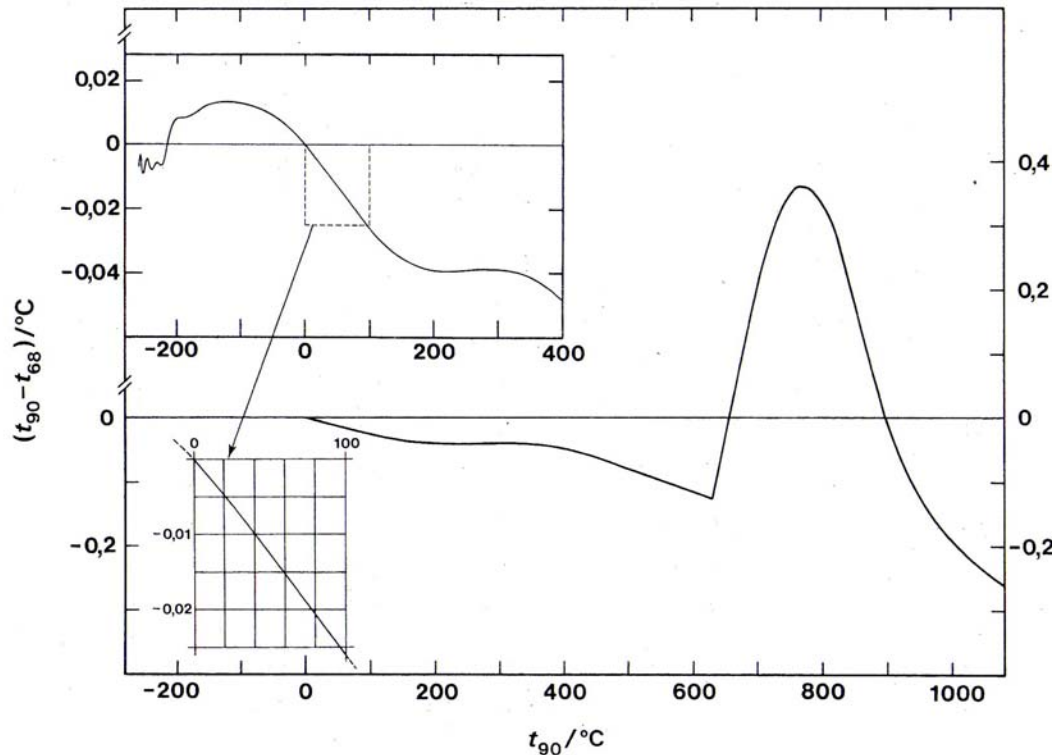
961,78 °C - Planckův vyzařovací zákon

The International Temperature Scale of 1990

Ranges, sub-ranges and defining instruments

Srovnání stupnic IPTS-68 a ITS-90

Započtením teplotní závislosti absorpce plynu na stěnách teploměrné baňky plynového teploměru dochází ke korekci o -26 mK při 100 °C. Vztah 0 °C = 273,15 K byl v roce 1958 stanoven jako pevný.

Platinový odporový teploměr

$$W(T_{90}) = R(T_{90}) / R(273.16K)$$

Musí vyhovovat alespoň jedné z těchto podmínek::

$$W(29.7646^\circ C) \geq 1.11807$$

bod tání Ga

$$W(-38.8344^\circ C) \leq 0.844235$$

trojný bod Hg

V podoboru 13,8033 K až 273,16 K platí referenční funkce:

$$\ln[W_r(T_{90})] = A_0 + \sum_{i=1}^{12} A_i \left[\frac{\ln(T_{90} / 273.16K) + 1.5}{1.5} \right]^i \quad \text{s tabulkou 13 koeficientů } A_i$$

a deviační funkce spolu s kalibračními body podle příslušného podoboru

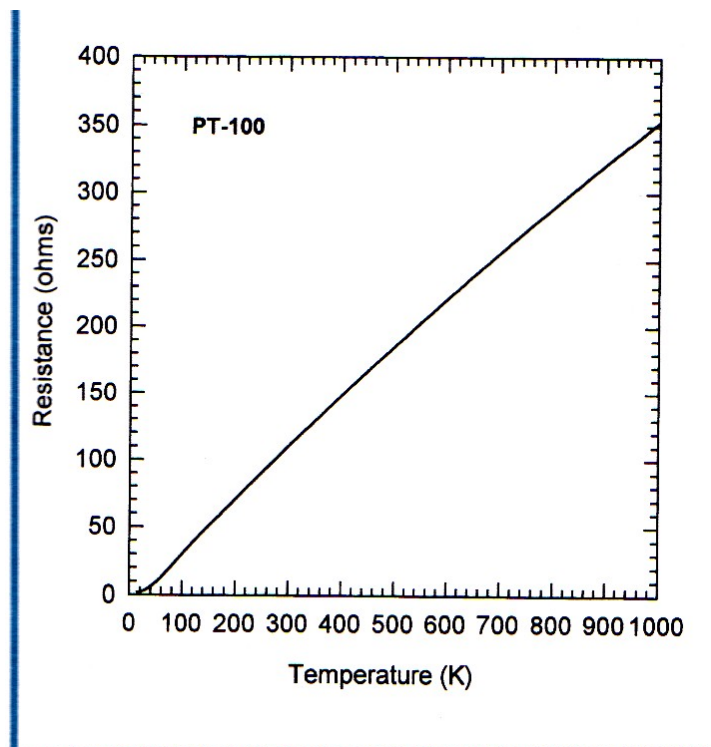
Inverzní funkce je s přesností na 0,1 mK stanovena jako:

$$T_{90} / 273.16 = B_0 + \sum_{i=1}^{15} B_i \left[\frac{W_r(T_{90})^{1/6} - 0.65}{0.35} \right]^i \quad \text{s tabulkou 16 koeficientů } B_i$$

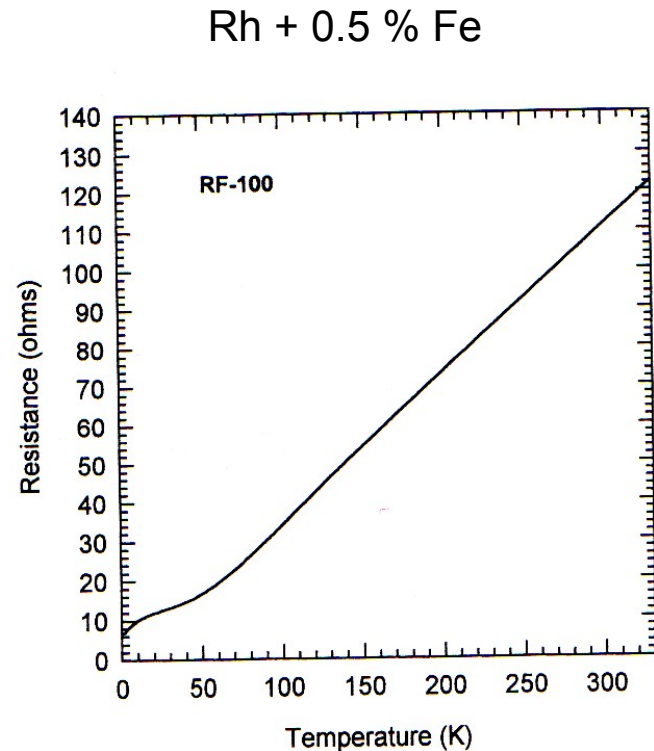
Kovové odporové teploměry

Rozptyl na fononech $T \ll \Theta_R$ $\rho \approx T^5, T^2$

V nízkých teplotách - rozptyl na příměsích - nezávisí na teplotě ($T < 13$ K pro Pt)
Mathiesenovo pravidlo

provozní platinový teploměr

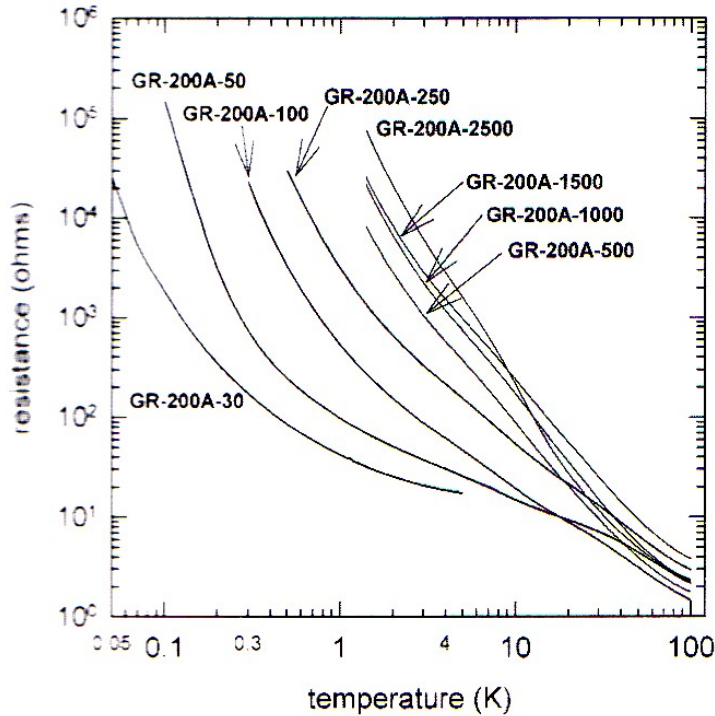

vliv Kondova jevu

Polovodičové odporové teploměry

germaniové teploměry teoreticky

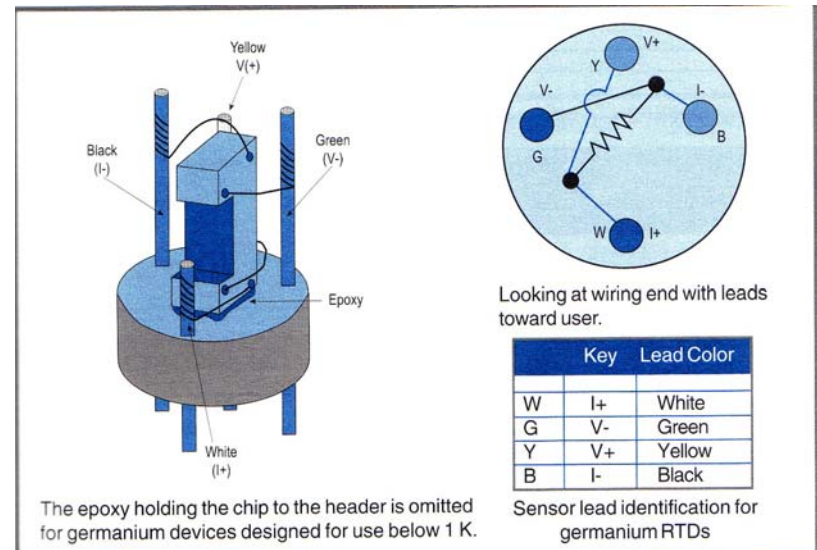
- excitace nositelů náboje $\rho \approx A \exp(\Delta E / 2kT)$

tvár závislosti podle legujících příměsí

používané kalibrační formule:

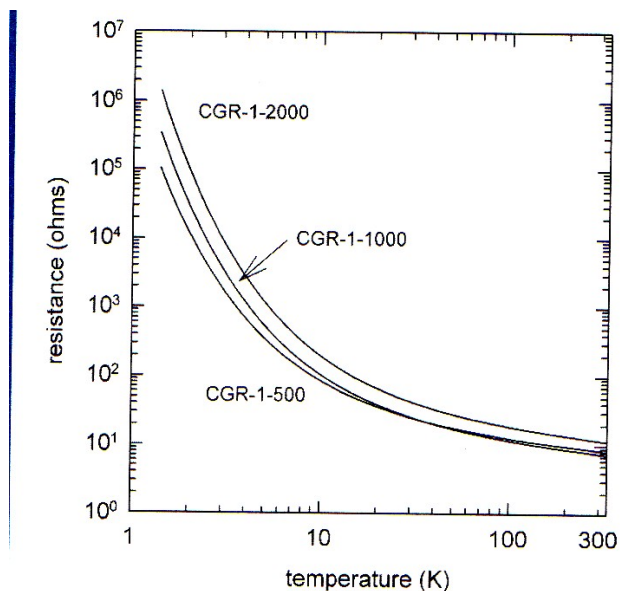
$$\ln R = \sum_{i=0}^m a_i (\ln T)^i$$

obvyklý typ zapouzdření - výměnný plyn (He)

Uhlíkové odporové teploměry

Komerční radiotechnické hmotové rezistory
(Allen-Bradley, Speer Carbon, Matsushita)

carbon glass - jemný grafit
absorbovaný v porézním skle

Ke kalibraci se nejčastěji užívají
Čebyševovy polynomy

$$T(X) = \sum_i a_i t_i(X)$$

Čebyševův polynom

$$t_i = \cos[i \cdot \arccos(X)]$$

může být vytvořen rekurzní relací

$$t_{i+1}(X) = 2t_i(X) - t_{i-1}(X), t_0 = 1,$$

$$t_1(X) = X$$

parametr X je normalizovaná proměnná

$$X = \left\{ \frac{(Z - Z_L) - (Z_U - Z)}{(Z_U - Z_L)} \right\}$$

Z = R nebo Z = log (R)

(Z_L Z_U jsou dolní a horní limity Z)

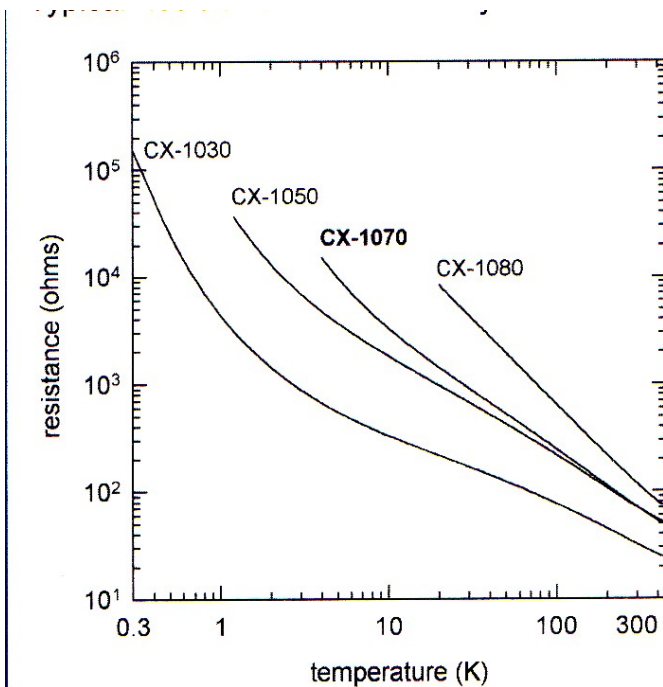
Další nekovové odporové teploměry

Cernox

(tenké vrstvy oxi-nitridů zirkonu)

na podložce z Al_2O_3

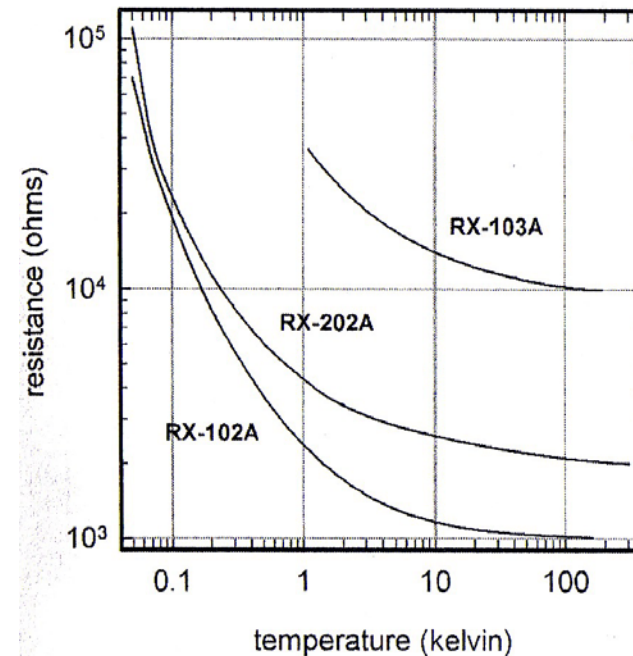
0,1 – 420 K

ROX RuO_2
(silná vrstva pasty)
10 mK – 40K

$$R(T) = R_0 \exp\left[\left(\frac{T_0}{T}\right)^\alpha\right]$$

$$\alpha = 0,23 - 0,4$$

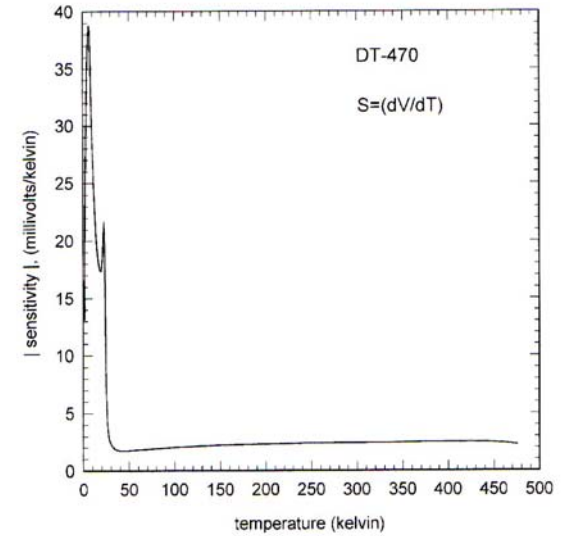
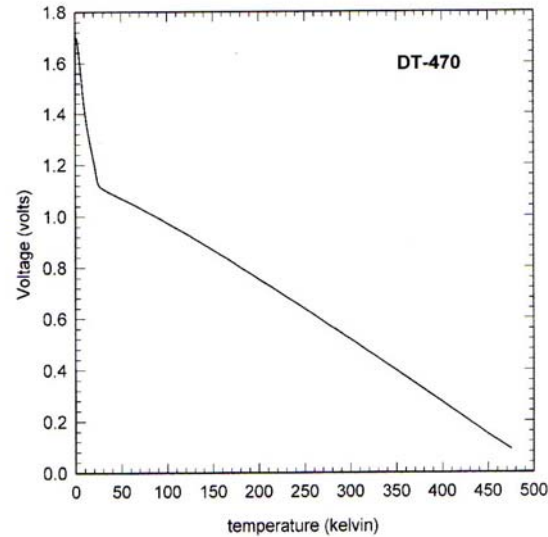
Polovodičové diody

křemíkové diody

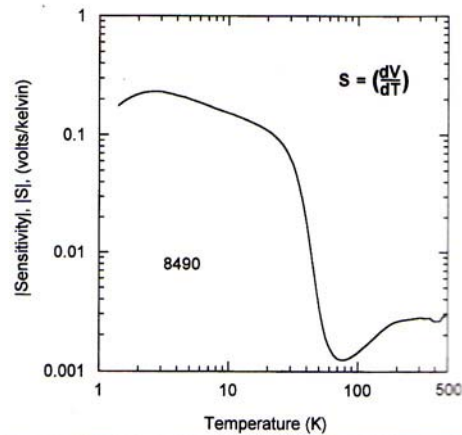
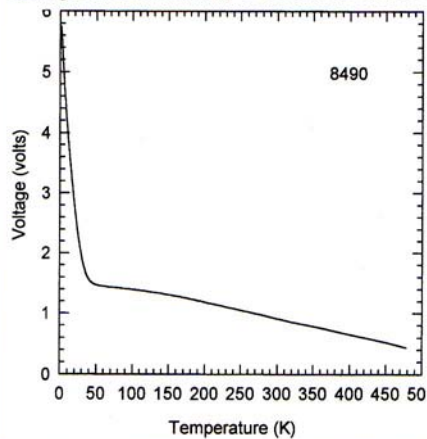
napětí na p-n přechodu

proud v propustném směru
 $I = 10 \mu\text{A}$

Typical Voltage and Sensitivity Values for Silicon Diodes

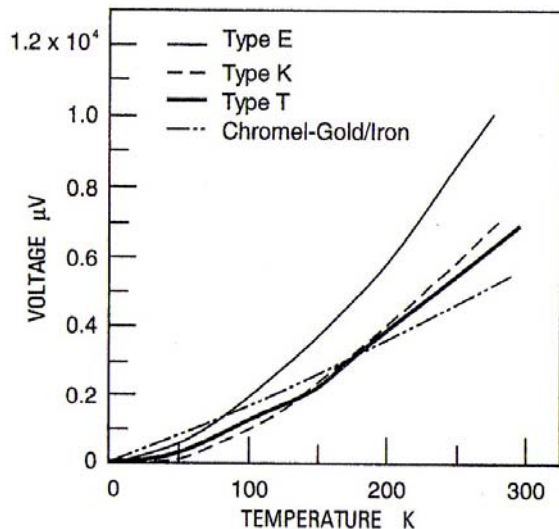

Voltage and Sensitivity Values for Sample GaAlAs Diodes

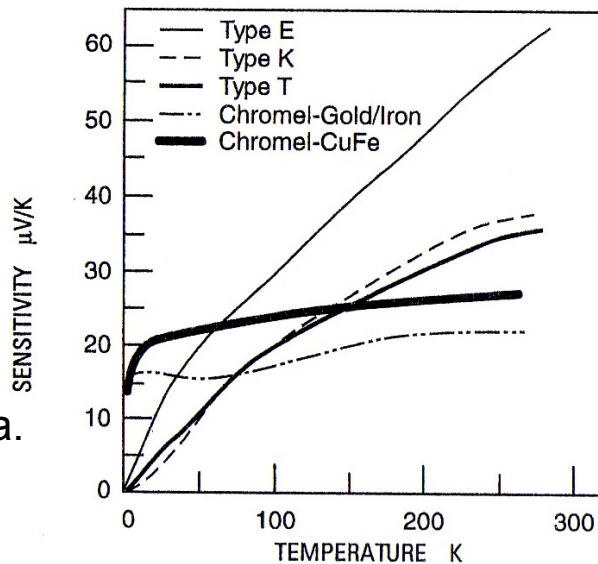
dioda GaAs

Termočlánky

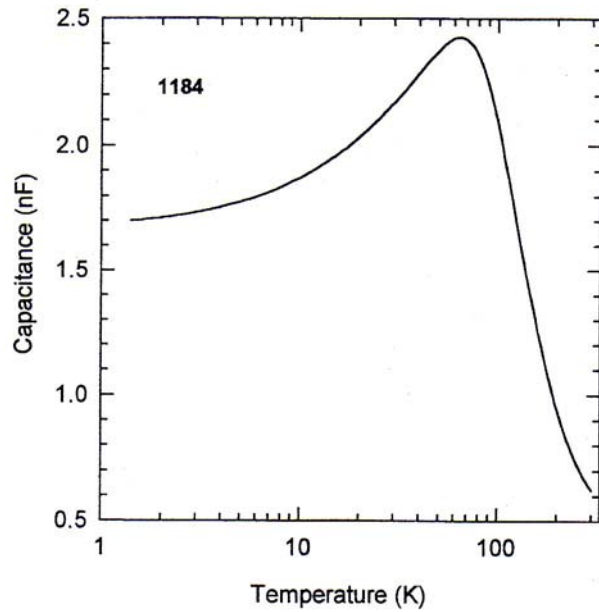

Typ E: chromel – constantan
Typ K: chromel – alumel
Typ T: měď – konstantan
chromel-Au/Fe (0.07 %)
chromel-Cu/Fe (0.15 %)

nevýhody: citlivost silně klesá s teplotou,
vodič termočlánku představuje tepelný zkra.
nehomogenita slitin - parazitní termo-emn

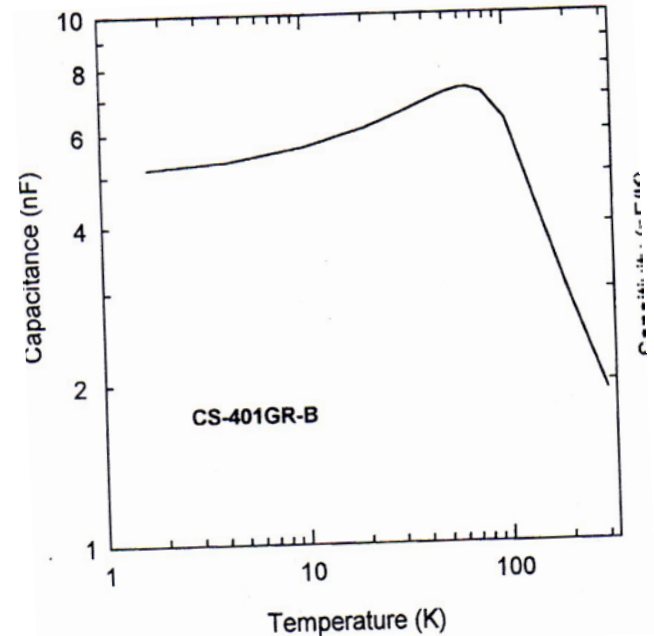

Kapacitní teploměry

nezávisí na magnetickém poli,
malá disipace elektrického příkonu

dielektrika BaTiO₃ apod.

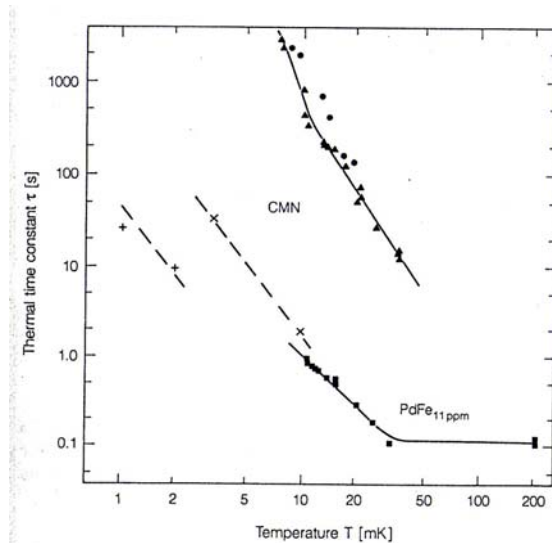
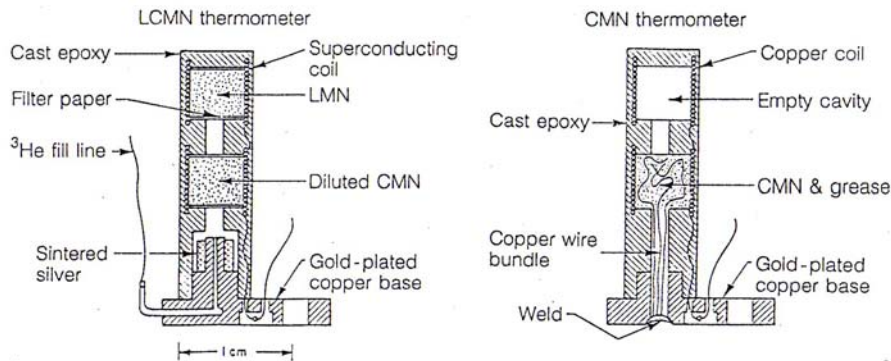
Magnetická termometrie

Paramagnetická susceptibilita

nitrat cerito-hořečnatý - CMN

Curieův zákon $\chi = \frac{\lambda}{T}$ $\lambda = \frac{N_A J(J+1) \mu_0 \mu_B^2 g^2}{3kT}$

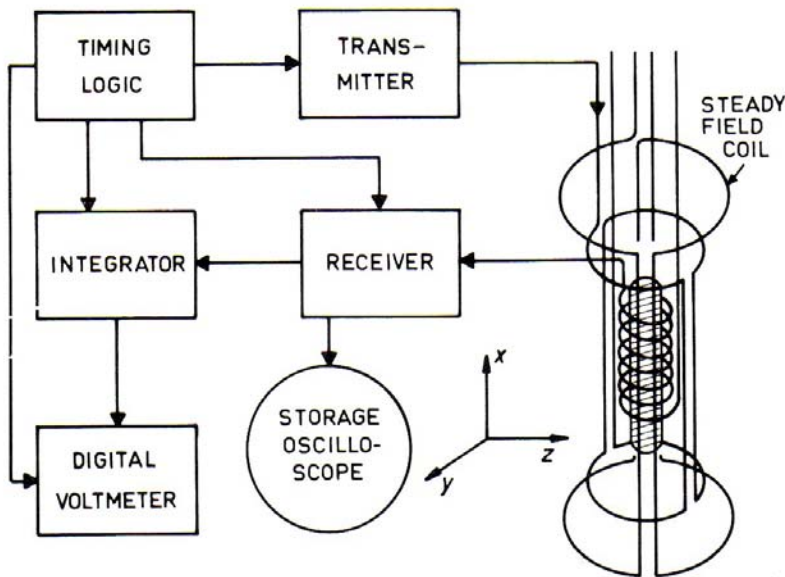
Pd + 11 ppm Fe

Magnetická termometrie s jadernými magnetickými momenty

A – jaderná magnetická rezonance (NMR)

Blochovy rovnice – kontinuální detekce, příp. detekce skvidem
pulzní excitace, spiové echo, “ tipping “ pulzy

jaderná susceptibilita

$$\chi_n = C/T$$

Korringův vztah

$$T_1 \cdot T_e = \kappa$$

nejčastěji užívaná jádra

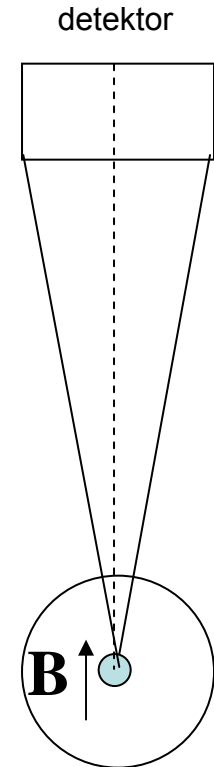
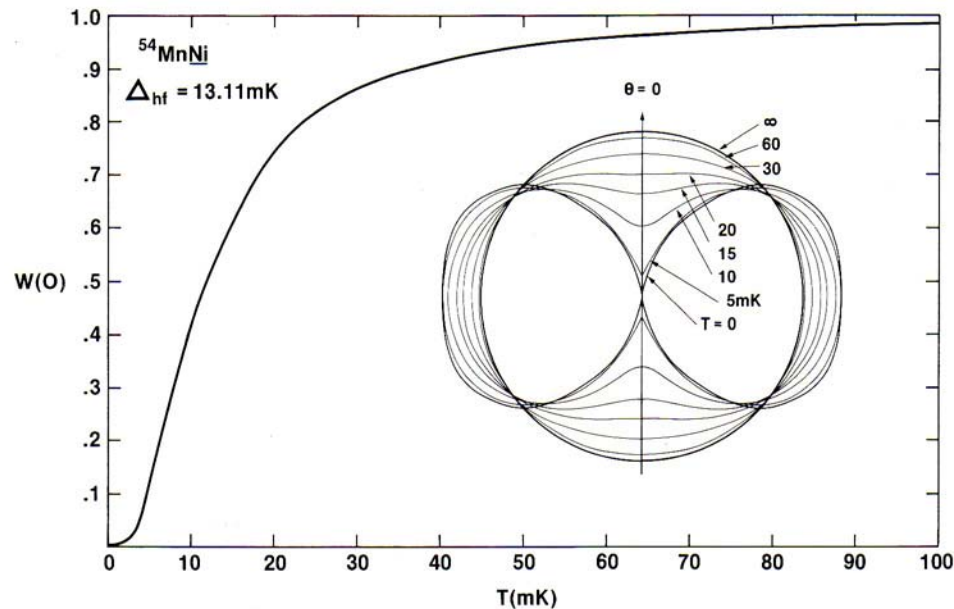

Termometrie jaderné orientace

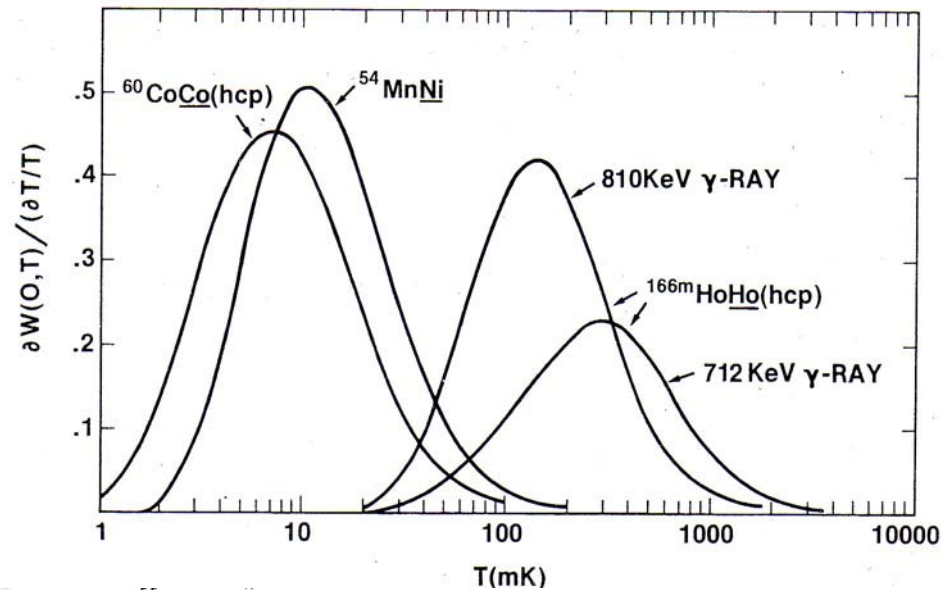
anizotropie záření γ

$$W(T, \theta) = \sum_{k=0,2,4,\dots}^{k_{\max}} Q_k U_k F_k B_k(T, B_{\text{eff}}) P_k(\cos \theta)$$

U_k -koeficient deorientace, A_k -faktor úhlového rozdělení,
 B_k - parametry orientace, P_k -Legendrovy polynomy

nejužívanější
orientační termometry

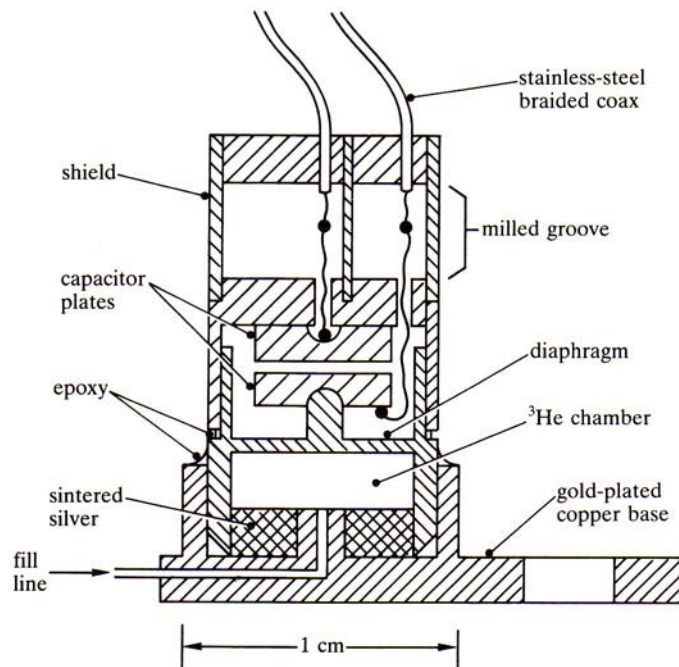
γ -Ray thermometer	Δ_{hf} (mK)	P/k (mK)	E_γ (keV)	T_L (mK)	T_H (mK)	T_{max} (mK)	$\dot{Q}_\beta$ (nW/ μ Ci)
$^{54}\text{MnFe}$	-9.119(14)	0	834.8	1.8	51	7.2	0.031
$^{54}\text{MnNi}$	-13.112(5)	0	834.8	2.6	74	10.4	
$^{57}\text{CoFe}$	-14.178(3)	0	122.1	6.5[4.0] ^a	40[76] ^a	16.3	0.10
			136.5	2.9	90	12.4	
$^{57}\text{CoNi}$	-5.922(19)	0	122.1	2.8[1.7] ^a	17[32] ^a	6.8	
			136.5	1.2	37	5.2	
$^{60}\text{CoFe}$	-7.967(2)	0	1173.2	1.8	66	9.0	0.57
			1332.5	1.8	66	9.0	
$^{60}\text{CoNi}$	-3.315(2)	0	1173.2	0.8	27	3.7	
			1332.5	0.8	27	3.7	
$^{60}\text{CoCo(hcp)}$	-6.0725(24)	-0.0022(4)	1173.2	1.3	50	6.9	
			1332.5	1.3	50	6.9	
$^{166m}\text{HoHo(hcp)}$	137.(5)	-0.6(6)	711.7	57	1250	300	0.25
			810.3	32	750	137	

$^{60}\text{CoCo}$ – hcp monokrystal nevyžaduje užití magnetického pole

Termometr křivky tání pevného He³

Clausiova-Clapeyronova rovnice

$$\frac{dp_m}{dT} = \frac{(S_l - S_s)_m}{(V_l - V_s)_m}$$

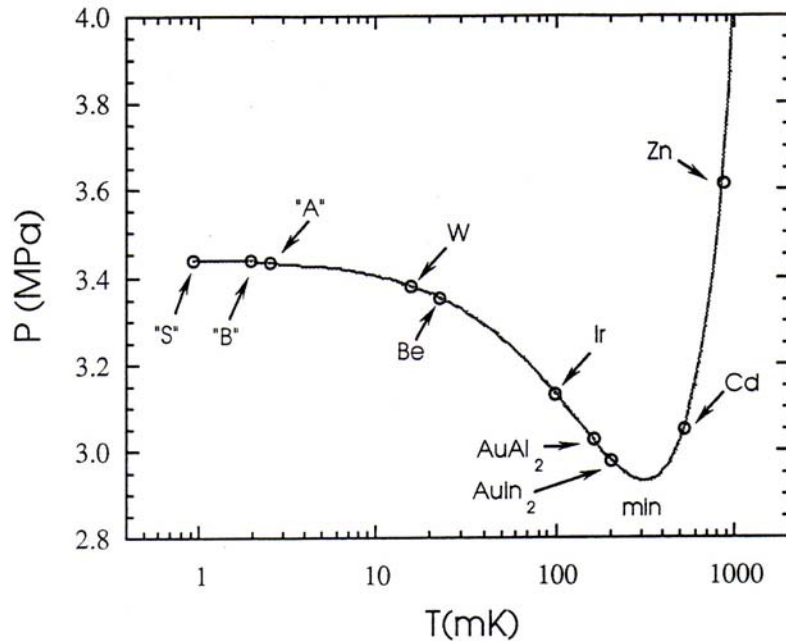

doporučená teplotní závislost tlaku tání

$$p = p_A + \sum_{i=-3}^5 a_i T^i$$

problémy s termalizací,
hysterezí deformačního tlakoměru „in situ“
a rychlostí odezvy

PLTS-2000

navržená provizorní stupnice
- problémy s navázáním na ITS-90

$$T_N = 0,902 \text{ mK}, \rho_N = 3,43934 \text{ MPa}$$

$$\rho_{\min} = 2,93113 \text{ MPa}$$

$$T_{\min} = 315,24 \text{ mK}$$

T_c	P_{53} (MPa)	P_{50} (MPa)	DP (ppm)	DT (%)
$P_{\min}$	2.9311884	2.9311796	+3.0	----
AuIn	2.9772379	2.9772239	+4.7	+0.008
AuAl	3.0260917	3.0260929	-0.4	-0.001
Ir	3.1315338	3.1315209	+4.1	+0.006
Be	3.3537511	3.3537369	+4.2	+0.017
W	3.3817293	3.3816347	+28.0	+0.155

Superconducting reference points

SRD1000 (spolupráce PTB, NMI a NPL)

Table 1: Overview of the proposed PLTS-2000 reference temperatures and best results obtained.

Proposed reference temperature [mK]	Selected metal sample	Sample specification	Observed T_c [mK]	Observed W [mK]
1180	Al	4N7 Al foil	1164	8.0
850	Zn	melt 6N Zn shot	850.3	3.0
520	Cd	5N Cd foil	529.3	3.5
250 – 300	Ti/Au bilayer	to be measured	-	-
250 – 300	Mo/Au bilayer	to be measured	-	-
208	AuIn ₂	melt 5N4 Au, 6N In powder	208	0.4
160	AuAl ₂	melt 5N4 Au, 6N Al powder	161.3	0.2
100	Ir	melt 4N5 Ir powder	99.8	0.5
60	Ir ₉₂ Rh ₀₈	melt 4N5 Ir, 4N Rh powder	61.3	0.5
35	Ir ₈₀ Rh ₂₀	melt 4N5 Ir, 4N Rh powder	34.0	0.9
22	Ir ₇₃ Rh ₂₇	melt 4N5 Ir, 4N Rh powder	20.5	1.5
15	W	4N single crystal	15.5	0.1

Termometr Coulombovy blokace

tunelový přechod elektronů

diferenciální vodivost

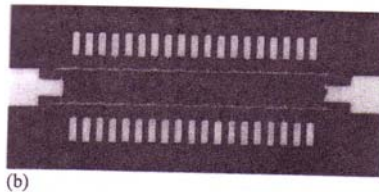
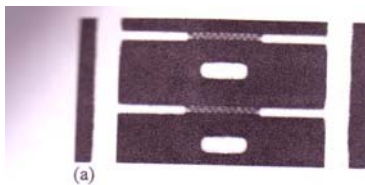
$$G/G_T = 1 - (E_C/kT)g(eV/NkT), \quad E_C = e^2/2C_{\text{eff}}$$

šířka křivky

$$V_{1/2} = 5.439 NkT/e$$

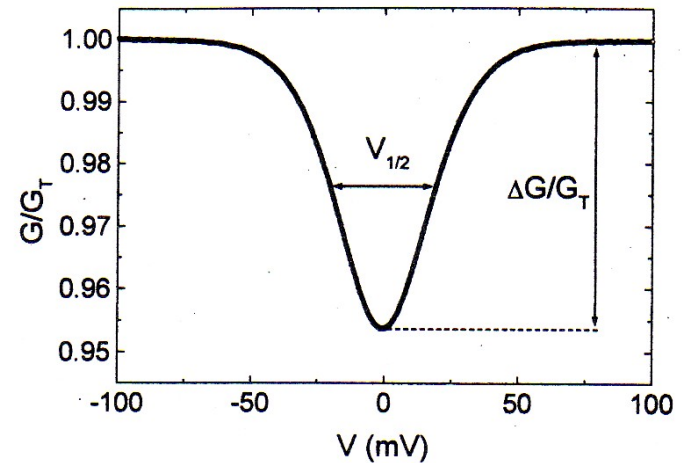
13 μm

1 K < T < 30 K

160 μm

T < 1.5 K

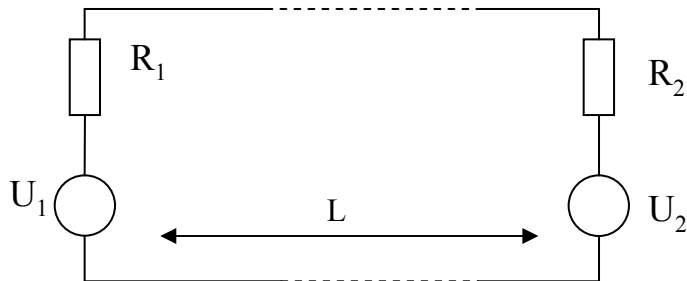

Johnsonův šum

J. B. Johnson: Thermal agitation of electricity in conductors, Phys. Rev. 32 (1928), 97-109

H. Nyquist: Thermal agitation of electric charge in conductors, Phys. Rev. 32(1928) 110-113

Tepelný Brownův pohyb vodivostních elektronů v kovu vytváří statisticky fluktuující napětí u na svorkách rezistoru - střední hodnota v dostatečně dlouhém časovém intervalu je nulová

vlastní frekvence

$$\nu_n = \frac{nc}{2L} \quad n=1,2,\dots$$

pro velká n

$$d\nu = \frac{c dn}{2L}$$

v tepelné rovnováze při teplotě T má každý mód elektrický a magnetický stupeň volnosti se střední energií $1/2kT$

celková energie v intervalu $d\nu$

$$\langle dQ \rangle = 2dnkT/2 = 2kTLd\nu/c$$

představuje energii Q přenášenou z R_1 do R_2 a naopak v čase $t=L/c$

$$\langle d\dot{Q}_{12} \rangle = \langle d\dot{Q}_{21} \rangle = \langle dQ \rangle / 2t = kTd\nu$$

zvolíme-li $R_1=R_2$ platí

$$\dot{Q}_{12} = R_2 I_1^2 = \frac{R_2 U_1^2}{(R_1 + R_2)^2} = \dots = \frac{U^2}{4R} = \dot{Q}$$

pak je kvadratická střední hodnota šumového napětí

$$\langle u^2(\nu) \rangle = 4\dot{Q}R = 4kT d\nu$$

v intervalu frekvencí $(\nu, \nu + \Delta\nu)$

$$U_{rms}^2 = \langle u^2 \rangle = \int_{\nu}^{\nu+\Delta\nu} 4kTR d\nu = 4kTR\Delta\nu$$

$kT/2$ nahrazuje kvantový výraz

$$\frac{h\nu/2}{\exp(h\nu/kT)-1}$$

za předpokladu, že $h\nu \ll kT$, tj. $\nu/T \ll 20$ GHz/K, což je prakticky vždy splněno

pro $R = 1 \text{ k}\Omega$ a šířku pásma detekční trasy $\Delta\nu = 1 \text{ kHz}$

pro $T = 4 \text{ K}$ $U_{rms} \sim 10^{-8} \text{ V}$ $dQ/dt \sim 10^{-10} \text{ W}$

pro $T = 10 \text{ mK}$ $U_{rms} \sim 10^{-10} \text{ V}$ $dQ/dt \sim 10^{-23} \text{ W}$

přesnost měření teploty závisí na době středování τ šumového napětí u

$$\Delta T/T = 1/(2\tau \Delta\nu)^{1/2}$$

k dosažení $\Delta T/T = 0,1 \%$ je třeba $\tau \sim 1,5$ hod

Použití stejnosměrného skvidu jako zesilovače proudu

J. Li et al.: Current sensing noise thermometry for millikelvin temperatures using a DC SQUID preamplifier, Physica B 208(2000), 544-545

šumový proud vstupní indukčností skvidu
vztažený na jednotkovou šířku pásma

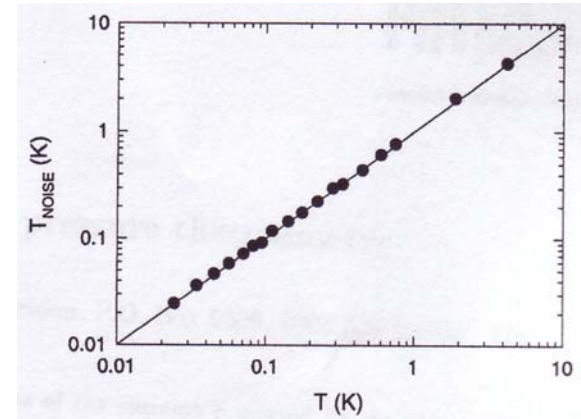
$$\langle I_n^2 \rangle = \frac{4kT}{R} \left(\frac{1}{1 + \omega^2 \tau^2} \right) \quad \tau = (L_i + L_s) / R$$

ekvivalentní teplota šumu systému

$$T_N = \frac{\varepsilon_c}{2k\tau} \quad \text{kde } \varepsilon_c \text{ je vazebná energetická citlivost skvidu}$$

na výstup skvidu je aplikována rychlá Fourierova transformace
a provedena kalibrace podle vztahu pro proud I_n

Skvid: Quantum Design $L_i = 109 \mu\text{H}$, $\varepsilon_c = 500 \text{ h}$

srovnání s kalibrovaným Ge termometrem pro $T > 300 \text{ mK}$ a s krystalizačním termometrem ^3He

$R = 0,29 \text{ m}\Omega$, $T_N = 1,7 \mu\text{K}$
(pro přesnost 1 % je třeba $\Delta T = 145 \text{ s}$)

B Teorém fluktuace – disipace:

předpoklad, že v tepelné rovnováze je odezva systému na malé vnější poruchy táž,
jako odezva na spontánní fluktuace

Vztah mezi dynamickými projevy nějakého systému (funkce odezvy)
a jeho rovnovážnými vlastnostmi (fluktuace kolem základního stavu při
nenulové teplotě)

autokorelační funkce $C(t_w, t) = \langle M(t_w) \cdot M(t) \rangle$ proměnné veličiny M je střední hodnota
součinu jejích hodnot, kterých nabývá ve dvou časech t_w a t přes celý soubor realizací této proměnné

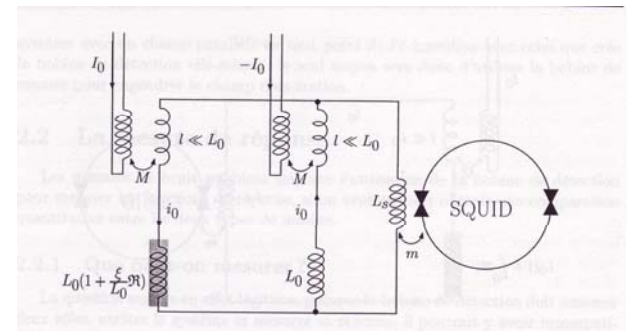
Odezva na impuls:
$$R(t - t_w) = \beta \frac{\partial C(t - t_w)}{\partial t_w} \quad \beta = \frac{1}{kT}$$

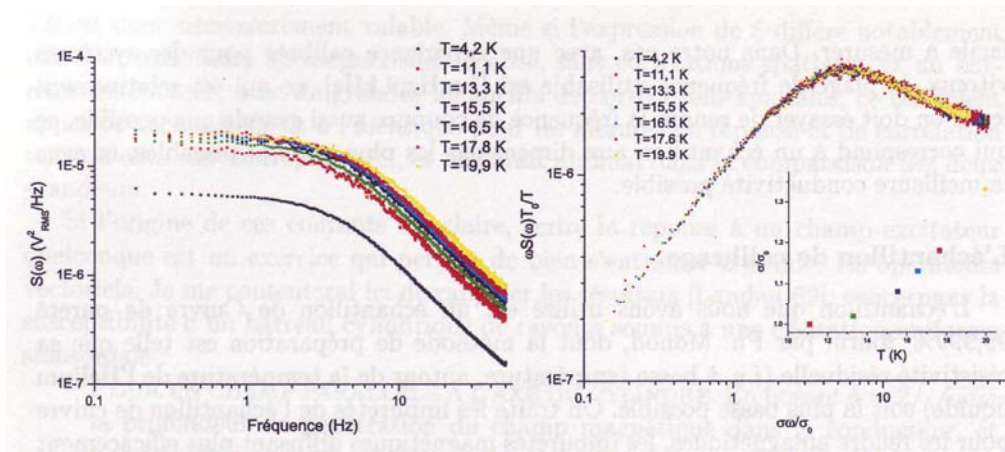
relaxační funkce:
$$\sigma(t - t_w) = \beta C(t - t_w)$$

Vzorek - váleček z 5N mědi

odezva - vířivé proudy

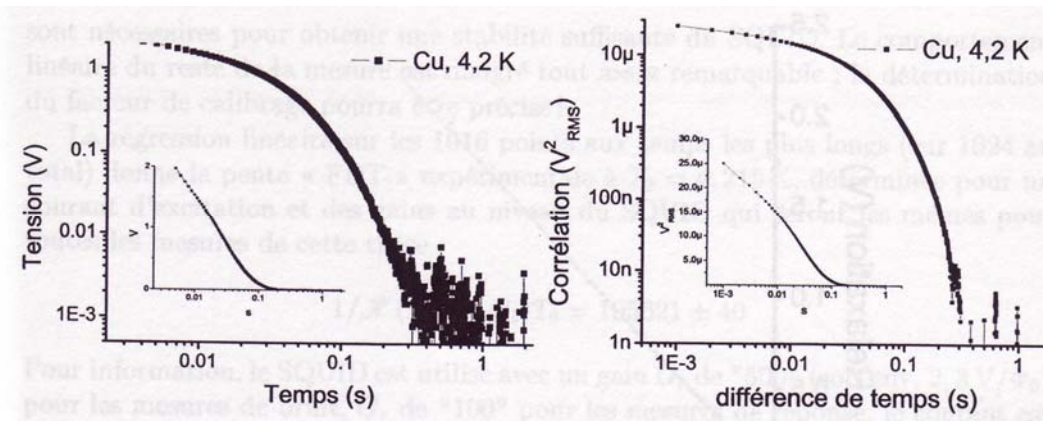
Fourierova transformace signálu skvidu

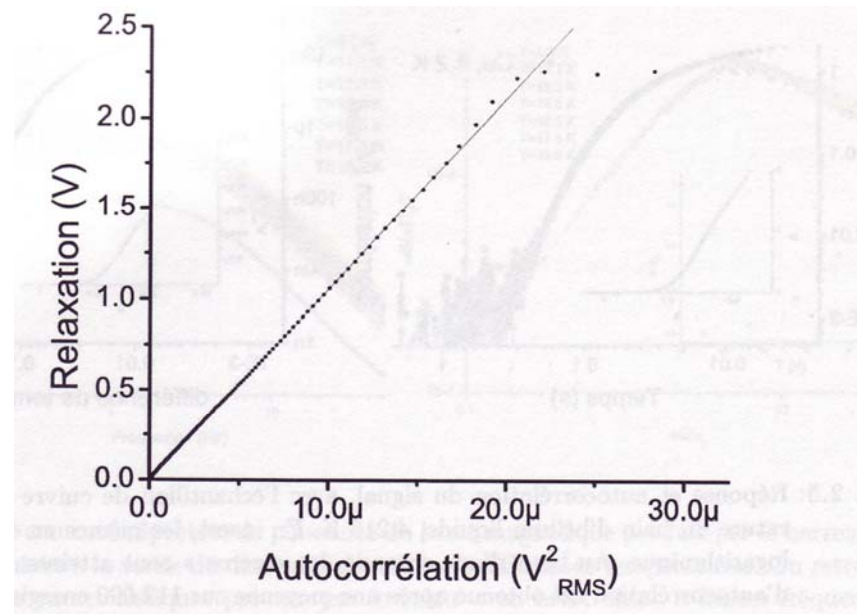
Výkonové spektrum šumu při různých teplotách

Redukovaný výkon

Odezva a autokorelace signálu při teplotě lázně ^4He

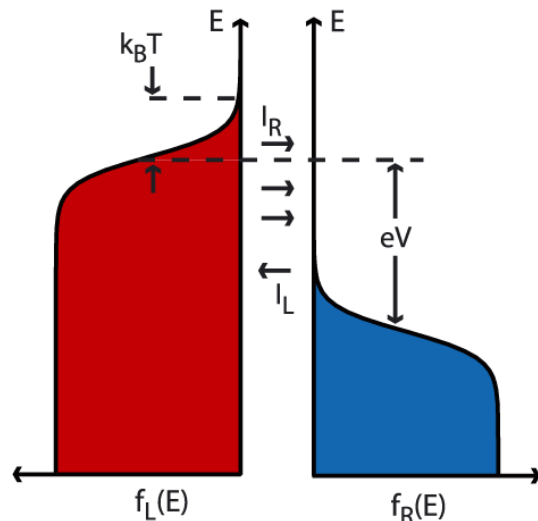
Kalibrace převodního faktoru mezi odezvou a autokorelační funkcí se provádí při teplotě lázně ^4He

D. Hérisson, M. Ocio: Fluctuation-Dissipation Ratio of a Spin Glass in the Aging Regime, Phys. Rev. Lett. 88(2002)134-137

C Využití výstřelového šumu v tunelovém přechodu

Výstřelový šum (shot noise - Schottky 1918) se objevuje ve všech systémech, v nichž proud sestává z náhodných tunelových událostí - tunelový přechod (vaková dioda nebo proud fotonů)

Fermiho funkce na tunelovém přechodu s přiloženým napětím

četnost přechodu tunelovou bariérou
z jednoho kovu do druhého - Fermiho zlaté pravidlo

$$\Gamma_{r \rightarrow l(l \rightarrow r)} = \frac{2\pi}{\hbar} \int \left| \langle l | M(E) | r \rangle \right|^2 D^2(E) f_{r(l)}(E) [1 - f_{l(r)}(E)] dE$$

v úzké a vysoké bariéře je hustota stavů $D(E_F)$ konstantní

Pro $(eV, kT) \ll E_{\text{bariéra}}$ je proud přechodem

$$I = I_r - I_l = \frac{2\pi}{\hbar} \left| \langle l | M(E_F) | r \rangle \right|^2 D(E_F)^2 \int [f_r(E) - f_l(E)] dE = V / R$$

(chová se jako rezistor)

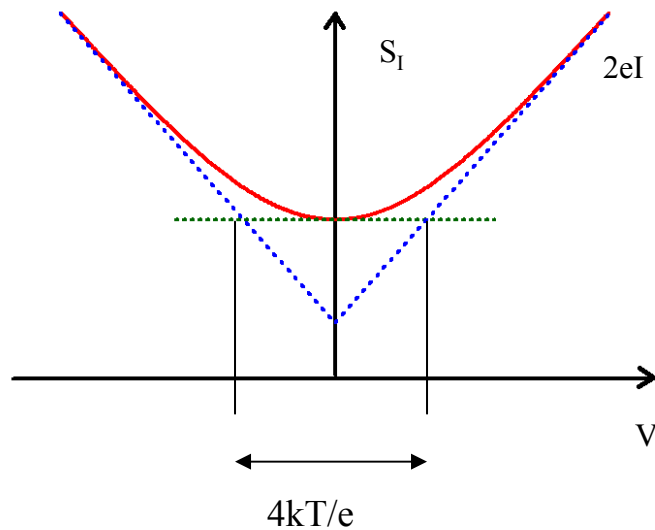
Spektrální hustota šumu - součet četností přechodů v obou směrech

$$S_I(V) = \frac{2}{R} \int \{ f_r(E)[1 - f_l(E)] + f_l(E)[1 - f_r(E)] \} dE = \frac{2eV}{R} \coth\left(\frac{eV}{2kT}\right) = 2eI \coth\left(\frac{eV}{2kT}\right)$$

Pro $V = 0$ dostaneme výraz pro Johnsonův šum

V limitě $eV \gg kT$

je $S_I = 2eI$ standardní výstřelový šum

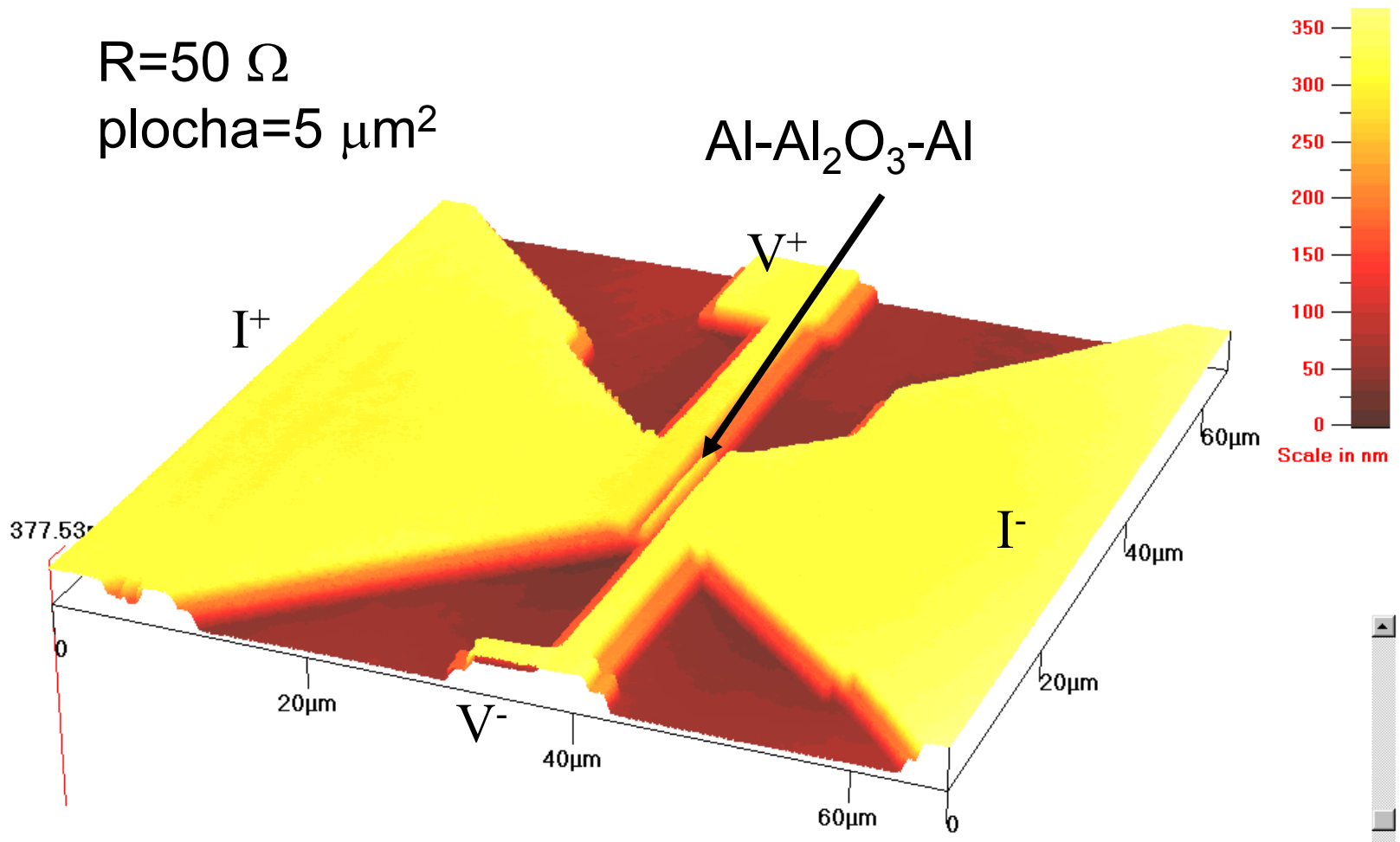

L. Spietz et al.: Primary Electronic Thermometry Using the Shot Noise of a Tunnel Junction, Science 300(2003)1929-1932

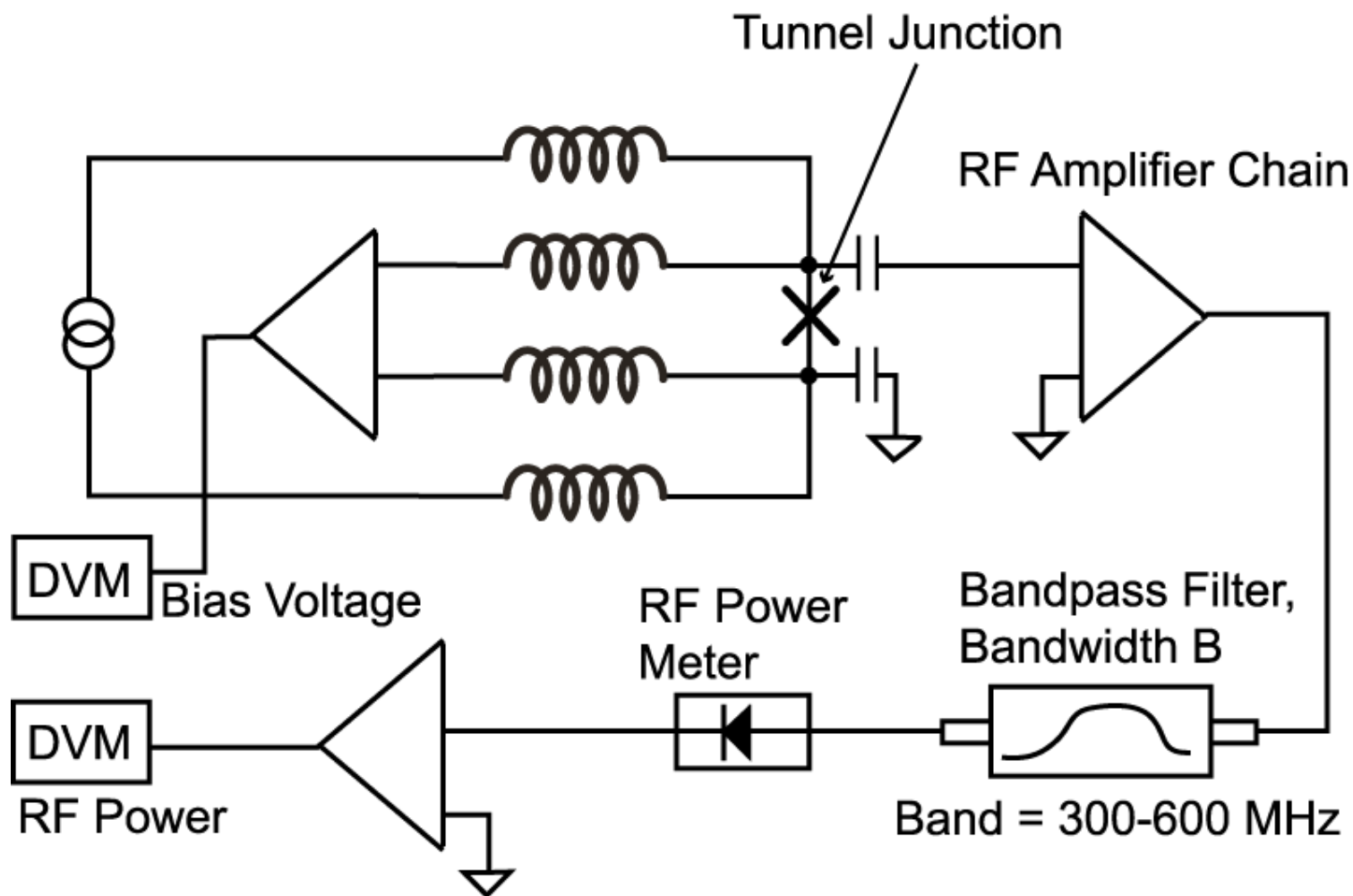

Tunelový přechod (zobrazení AFM)

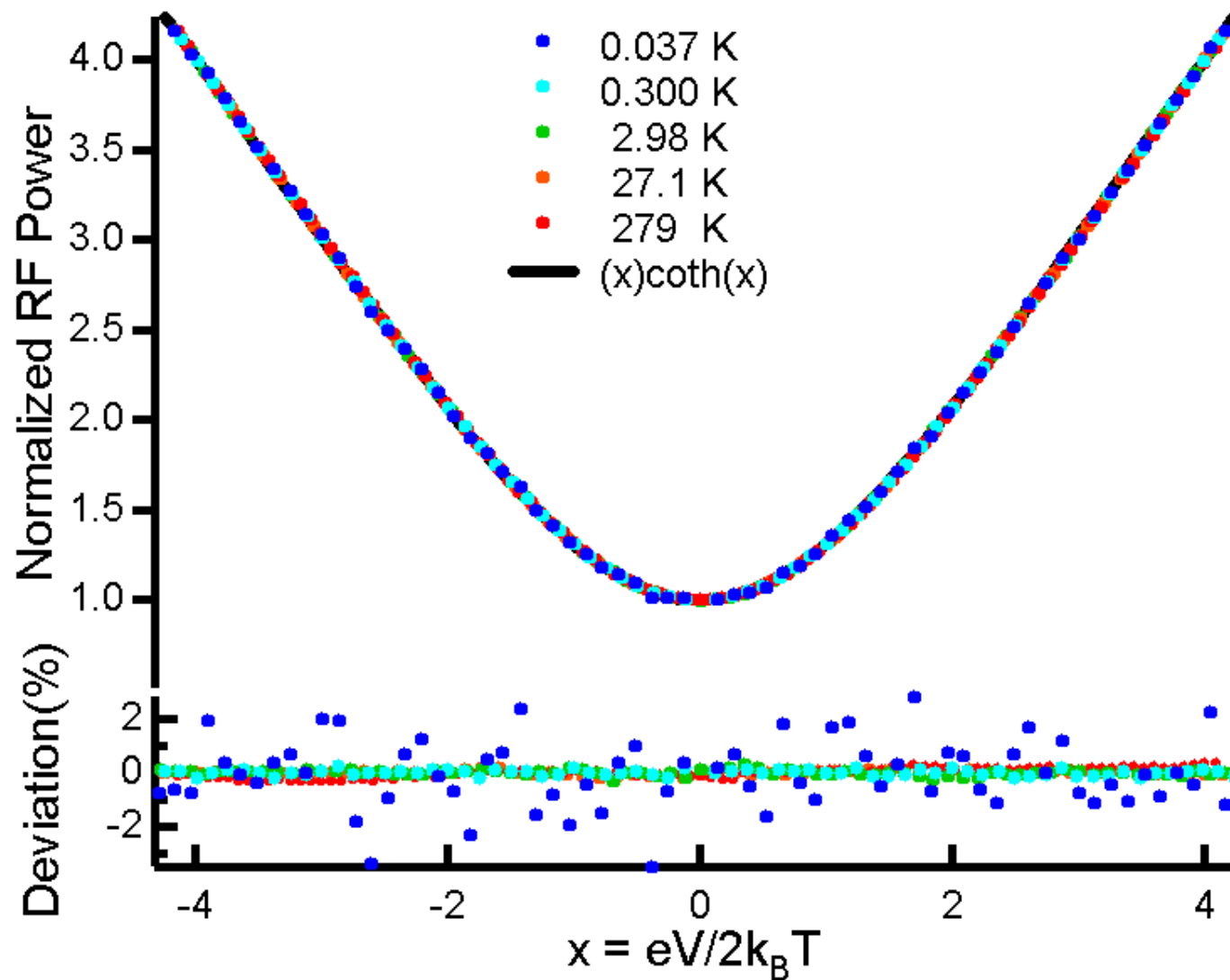
$R=50 \Omega$
plocha= $5 \mu\text{m}^2$

Napájení tunelového přechodu, měření ss napětí na přechodu a detekce vysokofrekvenčního signálu

Shoda ve čtyřech dekádách teploty

Srovnání se sekundárními termometry

